

gospodarske, obertnijske in národske.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

V Ljubljani v saboto 29. marca 1856.

Višnjevo (plavo) kravje mleko — od kod? in kako ga odpraviti?

Višnjeva farba na kravjem mleku ne izvira, kakor se je nekdanj mislilo, iz kakošne posebne bolezni vimena ali iz povžitih takih zelišč, ktere imajo plavo farbo (indigo) v sebi. Ko se mleko kisa, takrat se nareja plava farba. Tiste plave pičice, ki se takrat, ko se mleko kisa ali smetana dela, poverh prikažejo, so po Fuchs u plave živalice močelke (*Vibrio cyanogenus*); da se pa v mleku narejajo te pike, so večidel mlečnica in latvice krive. Če bi plavo mleko izviralo iz kakošne vimenske bolezni ali iz povžite plavkaste klaje, bi se moglo to berž viditi, kadar se krava pomolze — pa se ne vidi nikoli takrat.

Kdaj ravno se začno imenovane živalice v mleku oživljati, se ne dá za gotovo povedati, ker to se ravna po omenjenih okoljšinah hrama in posód, v kterih se mleko kisa in ob kisanji oživljajo močelke. Te unanje okoljšine pa tudi zmiraj niso edine, zato je znano, da ta napaka mleka je naj bolj navadna poleti ali sploh ob večji vročini, ker toplota pospešuje kisanje.

Gori smo rekli, da mlečnica in latvice so večidel krive plavega mleka. To pa ni vselej tako, zakaj dostikrat imamo priložnost viditi, kako nečedna je mlečnica in kako nečedne so latvice, in vendar mleko ni plavo, — nasproti pa vidimo včasih plavo mleko v prav čistih posodah in snažnih hramih. Po tem smemo soditi, da morajo biti tudi še drugi vzroki, iz kterih izvirajo tiste plave močelke. In res so natanjčne skušnje učile, da takrat je mleko rado plavo, kadar se kravam poklada spridena klaja: plesnjiva detelja, kisló senó, skisane pomije itd. Iz takošne slabe klaje se naredí slaba krí in iz take kerví tako mleko, da se v njem zležejo posebne živalice kakor hitro pritisnejo še druge okoljšine zraven, ktere so ugodne za njih oživek, postavimo, nesnažna smerdljiva mlečnica itd.

Dva vzroka morata tedaj berž ko ne vselej vkup pritisniti, da se naredí plavo mleko: en vzrok je napčno mleko iz napačne klaje, drug pa nesnažna mlečnica ali nesnažne latvice; čez vse to pa še toplo vreme in mokrota.

Da se tedaj napaki višnjega mleka v okom pride, ali že napravljena taka napaka odpravi, je tedaj treba gledati na obá vzroka.

Gielen je dal navadno mlečnico pobeliti, latvice čisto poribati, cedilnik z lugasto vodo, žehtar s klorovo vodo dobro zmiti; večkrat je to storil — pa nič ni pomagalo, dokler se ni ozerl tudi na napačno klajo in je ni premenil z dobro; potem pa je bilo koj dobro.

Pred vsem tedaj je treba klajo premeniti z boljo. Kdor pa tega ne more, da namesto slabe, spridene klaje bi dal živini dobre, naj ji saj večkrat daje takih zdravil, ktere želodec krepčajo, da zamore popolnoma prekuhati slabo klajo in ji vzeti tiste lastnosti, ktere delajo slab mlečni sok in slabo kri, ktera je studenec močelk. Vse kar je grenko in kar diši: je za to dobro zdravilo, postavimo: encijan, pelin, vratič (*Reinfarren*), arman, kalmež, janež, kumna, meta, melisa itd. Kterega koli teh zdravil naj

se daje kravam vsaki dan dvakrat po 3 lote ene ali druge štupe z enmalo vode.

Gospodarske novice.

(Goveja kuga v našem cesarstvu). Iz zapisnikov cesarskih političnih gospok smo zvedili, da od lanskega majnika do 15. letošnjega prosenca (januarja) je goveja kuga (*Lösedürre, Rinderpest*) razsajala v našem cesarstvu: na Marskem, v Galicii, Bukovini, Krakovi in na Ogerskem. V hlevih, kamor se je ta morivka omenjene mesce pritepla, je bilo v vsem skupaj 219.484 govéd. Zbolelo jih je izmed teh 52.251, — ozdravilo se jih je 28.162, — poginilo jih je 23.055, pobili so jih 547, — konec leta je še bolnih ostalo 387. Čeravno jih je padlo čez 23 tavžent, moramo vendar še reči, da tabart je bila kuga še zelo pohlevna, ker od 100 bolnih je pomorila le malo čez 10 glav. Če po Hainovem štatističnem popisu štejemo v vsem našem cesarstvu 10 milijonov in 410.484 govéd, znaša zguba lanska peti del odstotka ($\frac{1}{5}$ Prozent) celega števila avstrijske goveje živine. — Ker zdravila ni za to kugo, bi bila edina pomoč se je znebiti, ako bi izrejevali domá — v našem cesarstvu — dovelj živine za svoje potrebe, da bi potem ne bilo treba je kupovati iz Moldave in Vla-hije, iz Besarabije in družih krajev rusovske meje, zakaj uterjena resnica je, da goveja kuga se ne začena nikjer v naših krajih; ona je domá le v okolici črnega morja, in po živini, ki jo priženejo od tistih krajev, se zanaša v naše, in zanešena potem razširja. Ali ni to dosti opomina: naj bi se domá pomnožila živinoreja tako, da bi ne potrebovali ptuje? Če rajtamo pocepano in pobito živino lanskega leta le po 20 gold. glavo, znaša že to blizo polmilijona škode.

Natoroznanski pomenki.

Po Baumgartner-u spisal Juri Pavalec.

Dež, sneg in pira.

Dež se nareja, ako se vodni mehurčki megle čedalje bolj zgostujejo, ali pa, ako se megla čedalje bolj razhladuje in se soparji neprenehoma razstavlja, ter se potem eden družemu približevajo, eden družega požirajo in tako kapljice delajo; ali pa, ako veter meglo požene na strojniški napotek. Tako nastanejo tiste strašne gorjancom zelo nevarne plohe. Ne smemo vendar misliti, da ta moč vetrov se ne ujema z občno znano skušnjo, po kteri se vé, da velik veter v dolnjem zračji varuje pred dežjem. Mi menimo tú vselej le visoke vetre, brez kterih skor nikoli ni zrak. Nizki veter se vé da raztepa majhne padajoče kapljice, in storí, da se usoparijo, preden pridejo do zemlje. Odtod pride, da ob vetrovnem vremenu posamne kapljice padajo, ktere pa vendar tudi obilo dežja narediti zamorejo, ker padáje na druge zadevajo, jih požerajo in se tako v velike kaplje premenjajo.

Deževne kapljice so v višavi le majhne, padáje vendar se povešavajo, ker zrak razhladujejo in njegovo vodo na se vlečejo. Zategavoljo pa je tudi pri nas posredek dežénk dosti manjši, kakor v vročem pasu zemlje, kjer oblaki za-

voljo toplejšega zraka dosti više plavajo. Pod ravnikom znaša posredek deženk včasih en pavec, pri nas pa komaj nekoliko linij. Deženke ne padajo hitro, ker jih zrak overa.

Množina dežja se ravná po času, v katerem se nareja, in po kraji, v katerem dežuje. Navadno je množina v enem letu padlega dežja tem večja, kolikor večja je srednja toplota skozi leto bilo ali kolikor več se je soparjev narejalo. Pri ravniku je tedaj večja, kakor pri nas, in pada na dalje, kakor zemljopisna širjava raste. Visoki kraji imajo sicer več dežja, kakor nizki; v navpiki vendar je zgorej manj dežja kakor zdolej, ker merzle deženke padáje nove vodne mehčike požerajo in se tako narašajo. Razun tega se ravná množina večletnega dežja tudi po legi gorá, po vetrovih, kateri zračje z razno toploto mešajo, in po družih okoljšinah. Se vé da mora na tistem mestu brega, ki ga deževni oblaki napred dosežejo, več dežja pasti, kakor pa na tistem, nad katerim deževni oblaki še plavajo, ko so vodni zapopadek že deloma oddali. Deževni oblaki pridejo večidel od juga ali pa zahoda, in zategavoljo tudi v južni Nemčiji in na Ogergerskem (takraj planin) primerno več dežja pada, kakor pa na Lombardskem in v obče unkraj planin. Tudi po različnih mescih in letnih časih je v raznih krajih množina dežja ravno razdeljena. V vročem pasu začne deževati, ko sonce naj višje stoji; ko je pa nekoliko časa vedno deževalo, sledí potem stanovitno lepo vreme. Dalje od vročega pasú je dež zmiraj bolj in bolj razdeljen na celo leto, vendar tako, da sta v letu dva deževna časa, ktera sta dalje od vročega pasú zmirej eden drugemu bliže, dokler se ne zjedinita. Po tem zjedinjenji je dež že na vse čase leta primerno razdeljen.

Množina padlega dežja se meri s posebno posódo, v katero se dež vjema in meri; pravi se tej posódi dežomer (ombrometer). Posebno umetno je Horner izdelal dežomer.

Kar se deževnice tiče, je ona mesca marca in aprila posebno čista, ker je tedaj le malo gorkote v zraku in zategavoljo še soparji nič ptujega ne zadrževajo. V teh mescih ima deževnica tudi ogelno-kisli amonjak v sebi, kar je inače le pozneje navadno, in je zategadel nekako mehka, kar je pa od mehкости tople vode zlo različno. Po toplih letnih dnevih ima deževnica mnogo ptujega v sebi, kakor, postavimo: sončni prah, kterege veter v zrak požene, in še več tacega, ki potem z dežjem vred vdruči na zemljo pade, kar pa nepodučeno ljudstvo za žveplo, kervav dež in mnogo drugo bažo ima. Ravno taka je tudi s tistim dežjem, kateri žival na zemljo prinaša, kakor, postavimo, žabice. Te so v suhem vremenu ali v prahu po stezah kakor mertve spavale, po dežji se pa vnovič oživile, ali pa jih je bil veter odnesel.

Čeravno deževni oblaki vsakokrat niže plavajo, kakor drugi, so vendar večidel v zračji, kjer je večni sneg. Ako tedaj soparji kaplje postanejo, tedaj te berž zmerznejo in so led, kateri se padáje staja, če je v dolnjem zračji dosti toplote; ako pa te manjka, tako pa pada led v kosminastih podobah, katerim „snežene muhe“ pravimo, in to je sneg. Deževnica je tedaj večidel snežnica.

Ako se pa snežene muhe ne otajajo popolnoma ampak le v male kepice stečejo, kar je posebno jeseni in spomladi navadno, tadaj je to pira ali babje pšeno, in če to na tla letí, pravimo, da pira ali babje pšeno pada.

Z rečenim tudi zdaj lahko rešimo vprašanje: zakaj v nizkih krajih dežuje, ko na visokih gorah že sneg pada? zakaj v gorkih krajih ni nič snega? itd.

Ako sneg ne pada zlo gost, že s samim očesom lahko vidimo, da so samo majhne večidel šestero-oglaste zvezdice; ako pa gost pada, se tacih podobíc več sprime, in to so tiste velike kosme, ktere se vidijo, kakor da bi iz samih tankih iglic sostavljene bile, in za katerih voljo sneg močno luč raztresa in je blišivo belí. Včasih vendar ga primešani rastlinski drobcí precej rudečega barvajo; tudi goreč se semtertje dela.

Nekter naših ljubih bravecov bo morebiti govore: „zdaj vem, kako in kaj se godí, kadar dež gré, da sneg ali pira pada“, še vprašal: „odkod pa toča pride? jo menda le copernice v zavezi s hudim delajo, ker od nje pisatelj ničesar ne omeni?“ Tudi toče, ljubi bravec, nismo pozabili, tudi od nje hočemo drugikrat „Novicam“ izročiti in povedati, kaj so učeni možje v naj novejši dobi po nevtrudljivem in skerbnem opazovanji našli in zapisali; in Bog nam daj, da bi nam mogoče bilo, tedaj posebno naše rojake, katerim „štajarski Gorčani“ pravijo, prepričati od napčnosti tistega babjoverstva zastran toče, na katero semtertje verujejo, kakor mi na Boga, in si včasih nesreče nakopljejo, da je joj.

Slovensko slovstvo.

Pretnes „slovenskih beril za 3. in 4., 5. in 6. gimnazijalni razred“, vredjenih po dr. Bleiweis-u in dr. Miklošič-u.

Spisal prof. Rašić.

V novejši dobi so se glasovi javili o „slovniskoj sodnji“, kateri je vendar kmalu spodletelo, kar je vsak učen jezikoslovec mahoma po vsi gotovosti lahko prerokoval; vsej ne potrebujemo sodnije, temoč le učenja, in to učenja materinščine in jene podlage — staroslovenščine — ktere nobeden domačji pisavec ne smé v nemar puščati, in šče le po dognani ti nalogi se ima kniževniškega piseka lotiti, ter na rodovitno polje — med našince — svojo modrost sejati. Temeljito naučenje tega predmeta presija in razkadi vsako tenjo dvombe, ker le vednost sama stoji kor neukanljiv in nepristran sodnik na veličestnem sedeži gotovosti in nedvojljivosti, in s takim je dolžen kniževnik se posvetovati. Znanost našega jezika ne veleva pisati dolgih, nespretnih in nerazumljivih povedi, temveč prosto, gladko, prijetno in tudi ljudstvu pristopno. To nam posebno kažejo neprecenljive in premile „srbske narodne pesmi“, katerih skladba in cela zvučajna oblika ponujate z razumkom vred posnemanje; to terjajo tudi naši predragi ostanki, in to zahteva sveta staroslovenščina, s katero je potrebno se vsakemu piscu bezpogojno posestriti. K toj imamo, hvala Najvišjemu! den dnešnji dovoljé sredstev in tudi vrlih moží, ki nam radovoljno svetujejo, koda in kako. Pa resnično! lice bi nam moralo sramote počrtniti, ako bi nemarnjaki ostajali v tem predmetu, kateri so celo Nemci oberočkama obinoli, in iz njega nabirajo biserov za svoj jezik, ter ga po tem poti razkladajo. Jeli se tedaj ne smé od nas po vsi pravici terjati, da ravno ondi hodeči svojo nalogo rešujemo? Zato, mili slovenski brate! v imenu matere slave te prosim, uči se; vsej ti je Stvarnik prebrisanó glavico podaril, s katero moreš svojim sorodnikom koristiti in je osrečiti.

Toliko mimogredé o toj prevažnoj zadevi. Lotimo se sedaj predmeta, to je, pretresa omenjenih beril.

Narpervo o berilih za 3. in 4. razred nižjega gimnazija. Berili, ki ju je vredil gosp. dr. Bleiweis, ste resnično knjig tako visoke vrednosti, da zaslužujete posebne pazljivosti in pretresa *).

V berilu 3. so sostavki gledé svoje notrnje veljavnosti vsi primerni učencem, iznemši menda članek: „Narava“, za kateri šče je mladež v tem razredu ne dozorila, in drugo polovico knjige, ktera se mi že skoro prelehka zdí. Berilo 4. je po mojem mnenji gledé zadržaja prav dobro sostavljeno. Slovnicá ovaja izurjeno pisalo v obema knjigama; pa vendar so se nekteri zablodki vpletli, katerim smo dolžni korenje podsekati in je izkrčiti, pa bez vse strasti in pristranosti **). (Dalje sledí.)

*) Pri razvitku svojega jezika nam je treba pretresov, da se nam ne bi počele podkradati tako gnjusne in nesnažne pošasti, kakor se, žalibog! godí pri naših sosedih, ki bi nam materinsko svetinjo grdile in oskrnovala. Pisatelj.

**) Visokoučeni gosp. profesor v Marburgu nam je že davnej poslal pričujoči sostavek, naj bi ga natisnili v „Novicah“. Radi smo se udali željam tem in natisnili spisak natanko tako, kakor smo ga prejeli, čeravno je tudi naše lastno delo na rešeto vzeto; vémo pa, da le iz blagega namena. Opázk mu ne bomo nobenih